

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

Харківське історико-філологічне товариство

Український СВІТ

у наукових парадигмах

Збірник наукових праць

Випуск 7/2020

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- Маленко О. О., д-р філол. наук, проф. (Харків) (головний редактор)
- Голобородько К. Ю., д-р філол. наук, проф. (Харків)
- Єрмоленко С. Я., д-р філол. наук, проф. (Київ)
- Лисиченко Л. А., д-р філол. наук, проф. (Харків)
- Кравець Л. В., д-р філол. наук, проф. (Київ)
- Новиков А. О., д-р філол. наук, проф. (Глухів)
- Юр'єва К. А., д-р. пед. наук, проф. (Харків)
- Богданова І. Є., канд. філол. наук, доц. (Харків)
- Борисов В. А., канд. філол. наук, доц. (Харків)
- Нестеренко Н. П., канд. пед. наук, доц. (Харків)
- Руденко С. М., канд. філол. наук, доц. (Харків)
- Умрихіна Л. В., канд. філол. наук, доц. (Харків) (заступник головного редактора)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

- Нелюба А. М., д-р філол. наук, проф., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
- Степаненко М. І., д-р філол. наук, професор, ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Ухвалила вчена рада українського мовно-літературного факультету імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
(протокол № 4 від 26 жовтня 2020 року)

У 41 Український світ у наукових парадигмах: Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. — Харків : ХІФТ, 2020. — Вип. 7. — 211, [1] с.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3281 від 18.09.2008.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Валентинівська, 2, м. Харків, Україна, 61168

У художньому тексті темпоральні лексеми взаємодіють з узуальними та okazіональними предикатами й атрибутами, за допомогою яких увиразнюються характеристики зображуваного хронологічного проміжку.

Слід відзначити, що за допомогою предикатів та атрибутів вербалізуються ознаки темпоральної категорії загалом (ритмічність і темп, впорядкованість, сталість, мінливість) і певних часових інтервалів зокрема. Лексична сполучуваність часоназв у поетичному тексті сприяє взаємодії концептів «час», «простір», «людина». Тож вираження природного часу досить важливе для художнього дискурсу М. Вінграновського. Образи пір року і частин доби є найбільш частотними, передають ідею циклічності, протяжності часу. Часові образи постають як об'єкт змалювання, тому показовими є метафоричні і метонімічні контексти з темпоральною семантикою.

Установлено, що темпоральна лексика найповніше виражає свій функціонально-стилістичний потенціал у метафоричних конструкціях. У переносних значеннях відображається узагальнений погляд на предмет, в okazіональних — індивідуальний. Слово як компонент лексико-семантичної системи у метафоричному контексті втрачає свою знакову природу і трансформується в художній елемент. У метафорах з образами часу натрапляємо на ототожнення цієї категорії з людиною, представниками тваринного та рослинного світів, зі стихіями природи та предметами. Особливої виразності та динамічності зображенню метафорам із часоназвами надає осмислення автором абстрактного поняття темпоральності як чогось матеріального (як внутрішніх психічних рухів; як образів із духовної сфери). Відзначаємо й таку рису ідіостилу автора, як творення образів із семантикою міжчасся.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуревич А. Категории средневековой культуры. М.: Искусство, 1972. 320 с.
2. Задорожна О. М. Концепт «час» в українській поетичній мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 — українська мова. К., 2008. 23 с.
3. Логический анализ языка: Язык и время / РАН. Ин-т языкознания / отв. ред.: Н. Д. Арутюнова, Т. Е. Янко. М.: Индрик, 1997. 351 с.

УДК 811.161.2'42

Ярослав Скидан

аспірант, наук. кер.: д. філол. наук, проф. К. Ю. Голобородько
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУ СЛОВО В ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ

Протягом не одного десятиліття питання взаємозв'язку мови й культури залишається предметом наукових дискусій як українських, так і зарубіжних лінгвістів. Антропоцентричне розуміння мови, яка перебуває в тісних стосунках із суспільством, довкіллям, культурою, виникло у філософії та філології дуже давно. Науково обґрунтувати мовно-культурні відносини ще з кінця XVIII — II половини

XIX ст. бралися різні вчені, зокрема В. Гумбольдт та О. Потебня. Не втрачає актуальності й вивчення концептів як репрезентантів багатовікового життєвого досвіду людини й людства, у якому органічно поєднані знання, світогляди, міфічні уявлення, асоціативні образи тощо.

І хоча термін «концепт» був відомий як філософське поняття ще з часів Платона й Аристотеля, проте тільки в другій половині XX ст. концепт стає базовою одиницею когнітивної лінгвістики. Поняття «концепту» розглядалося багатьма українськими й зарубіжними мовознавцями, серед яких А. Бабушкін, А. Вежбицька, І. Голубовська, С. Жаботинська, В. Жайворонок, В. Карасик, В. Кононенко, О. Кубрякова, Л. Лисичеко, Д. Лихачов, В. Маслова, П. Мацьків, О. Селіванова, М. Скаб, Ю. Степанов, В. Калашник, Т. Космеда та ін.

Так, О. Кубрякова визначає концепт як «одиницю ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформаційної структури, що відбиває знання та досвід людини, й оперативну змістову одиницю пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи й мови мозку» [Кубрякова, с. 45]. Дещо іншої думки дотримується О. Селіванова, яка обстоє думку про концепт як «інформаційну когнітивну структуру свідомості, певним чином організовану та вбудовану до колективної чи індивідуальної концептосистеми» [Селіванова, с. 318].

Сучасна світова й вітчизняна лінгвістика активно послуговується поняттям «концепт» як інформаційною одиницею пам'яті й сукупністю знань про об'єкт пізнання. Концептуалізація художнього світу поета як творчої особистості знаходить вияв у мовній картині світу, в образно-поетичному її фрагменті. Вивчення концептів у художньому просторі українських поетів дозволяє побачити особистісну неповторність кожного автора в зображуваній мовно-поетичній картині світу. Концепт — ретранслятор дійсності, накопичувач, який зберігає досвід і знання про людину, природу, світ.

Серед так званих базових (про це зазначено, наприклад, у дослідженнях Ю.С. Степанова [Степанов]), або ключових, концептів є популярний у художніх, зокрема поетичних, текстах, проте не достатньо досліджений мовознавцями концепт *слово*, який є приналежністю до різних мовних культур, зокрема й української. Чимало поетів зверталось до використання образу слова, серед них і Т. Шевченко, й І. Франко, і Леся Українка, і В. Стус. Художні тексти цих авторів цікавили й продовжують цікавити дослідників, проте нашу увагу привернула творчість малодосліджених у цьому питанні авторів, а саме: С. Сапеляка, В. Слапчука та П. Мовчана.

До мовних засобів вираження концепту *слово* в поетичних текстах належить передусім метафора або персоніфікація. Крім того, автори активно послуговуються й іншими засобами виразності, серед яких епітети, антитеза, порівняння та ін. Так, для мовного вираження концепту *слово* С. Сапеляк здебільшого використовує прийоми метафоризації та епітетизації образу. Скажімо, в одному з віршів автор удається до розгорнутої антропоморфної метафори *Слово моє в жалобі / Над малиновими знаменами / Чужіє войовничо / В гетьманських сагайдаках* (Сапеляк, с. 89), а в іншому створює складний епітетний образ *утраченим словом гіркущим на біль* (Сапеляк, с. 174). Крім того, митець часто послуговується поєднанням художніх засобів *Лежать слова солоні й голубі / І лижуть смерть на скошеній волощі* (Сапеляк, с. 119), створюючи тим самим яскраві й оригінальні поетичні образи.

У поетичній творчості П. Мовчана вже в ранніх збірках з'являється концепт *слово*, намагаючись ніби вилузитися словом із мовчання, бо *слово твердіша з прожитою дниною* (Мовчан, с. 62). Уже в інших текстах поета «дозріле» слово перестає

бути ефемерно-абстрактним явищем слова зливались у мовчання (Мовчан, с. 153); розсипаються на прах / слова (Мовчан, с. 9), а набуває антропоморфних ознак слова — як вічні пілігрими — безперестань проходять мимо (Мовчан, с. 8), слово бігло (Мовчан, с. 15) чи перетворюється на вмістилище чи предмет [душі] у слові вічному ув'язни (Мовчан, с. 61), слова вмуровуючи в лід (Мовчан, с. 81).

У поезії В. Слалчука слово набуває символічного значення єднання, згуртованості, моці: *Ми... / словом сковані одним... / Перемогли* (Слалчук, с. 11–12). Крім того, для автора слово стає мірилом відстані: *Моя любов до людей принята / на відстані кинутого слова* (Слалчук, с. 94). Окрім власне метафори, поет удається до використання метафоричних епітетів *коротке металеве слово* (Слалчук, с. 46) і порівнянь *Словом кинула із праці, / Наче каменем...* (Слалчук, с. 54), що допомагає яскравіше змалювати й точніше передати концепт слово.

Таким чином, у мовотворчості С. Сапеляка, В. Слалчука, П. Мовчана вираження концепту слово здійснюється переважно шляхом метафоризації, персоніфікації та епітетизації образу. Це дозволяє авторам створювати індивідуальну поетичну картину світу, у якій слово стає і предметом зображення, і його способом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кубрякова Е. С. Язык и знание: на пути получения знаний о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. Москва: Языки славянской культуры, 2004. 560 с.
2. Селіванова О. О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке. Черкаси: Ю. Чабаненко, 2012. 488 с.
3. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры. М.: Школа «Языки русской культуры», 1997. 824 с.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Мовчан П. Вибрані твори: поезія. Київ: Просвіта, 2008. 518 с.
2. Сапеляк С. І каміння те стало хлібами...: у 3 т. Харків: Майдан, 2001. Т. 1: Поезії. 336 с.
3. Слалчук В. Німа зозуля. Дрогобич: Видавнича фірма «ВІДРОДЖЕННЯ», 1994. 114 с.
4. Слалчук В. Як довго ця війна тривала. Луцьк: Редакційно-видавничий відділ Волинського облуправління по пресі, 1991. 128 с.

УДК 811.161.2'373

Вікторія Соприкіна

аспірантка; наук. кер.: д. філол. наук, проф. О. О. Маленко
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ В ПСЕВДОНІМІКОНІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ МИТЦІВ

Питання суржику є доволі актуальним у сучасному українському мовознавстві; його активно розробляють у працях із соціолінгвістики Л. Масенко, В. Радчук, О. Тараненко, В. Труб та ін. Якщо раніше вияв українсько-російського

Олена Джура ВЕРБАЛІЗАЦІЯ МІФОЛОГЕМ ЯК ЛІНГВОКУЛЬТУРНИХ ОДИНИЦЬ (НА МОВНОМУ МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «ТИСЯЧОЛІТНІЙ МИКОЛАЙ» П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО)	162
Наталя Ісакова ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІ ІМЕННИКИ ЯК ВИЯВ МОВОСТИЛЮ (НА МАТЕРІАЛІ ІСТОРИЧНИХ РОМАНІВ) П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО	166
Ольга Коваль МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ НА УРОКАХ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ В 11 КЛАСІ	168
Ольга Колосова СХІД І ЗАХІД З'ЄДНАЛА ПОЕЗІЯ: ЛІНГВОХУДОЖНІЙ ОБРАЗ ВІЙНИ	170
Олена Кукіна МОВНИЙ ОБРАЗ ЖІНКИ В ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ ЧУГУЇВСЬКИХ ЗМІ	173
Аліна Меделяєва ХУДОЖНЬО-СМИСЛОВИЙ КОД «ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА» В СТРУКТУРІ КОНЦЕПТУ «КИЇВСЬКА РУСЬ» (НА МАТЕРІАЛІ ІСТОРИЧНИХ РОМАНІВ) П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО	177
Тетяна Ніфантьєва ФОРМУВАННЯ ОРФОГРАФІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ В УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЕВОГО РОЗВИТКУ В 5 КЛАСІ	180
Марина Скидан ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВТІЛЕННЯ ПРИРОДНОГО ЧАСУ В МОВІ ПРОЗИ М. ВІНГРАНОВСЬКОГО	182
Ярослав Скидан МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУ <i>СЛОВО</i> В ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ	184
Вікторія Соприкіна УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ В ПСЕВДОНІМІКОНІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ МИТЦІВ	186
Олена Титаренко ЕМОТИВНО-ЕКСПРЕСИВНИЙ МОДУС ТЕКСТІВ ОКСАНИ ЗАБУЖКО: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ РІВЕНЬ ТЕКСТОВОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ	188
Вікторія Усатенко ЛОГІКО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ПАРАМЕТРИ ТЕКСТІВ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ	190
Олена Фурат КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ОБРАЗУ ЧОРНОБИЛЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ДОКУМЕНТАЛЬНІЙ ЛІТЕРАТУРІ: ПОСТАНОВКА ЛІНГВІСТИЧНОЇ ПРОБЛЕМИ	193
Тетяна Чернецова СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НЕОЗНАЧЕНО-ОСОБОВИХ РЕЧЕНЬ У РОМАНІ ВОЛОДИМИРА ЛИСА «СТОЛІТТЯ ЯКОВА»	195
Анна Штефан ДІАЛЕКТИЧНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В РОМАНІ МАРІЇ МАТІОС «СОЛОДКА ДАРУСЯ»	197
Юлія Шевченко АКТУАЛІЗАЦІЯ МІФІЧНИХ І КАЗКОВИХ МОТИВІВ У ПОВІСТІ ОКСАНИ ЗАБУЖКО «КАЗКА ПРО КАЛИНОВУ СОПІЛКУ»	199